

Η θεολογική διδασκαλία του αγίου Νεκταρίου στο πλαίσιο των θεολογικών ζυμώσεων του 19^{ου} αιώνα στον Ελλαδικό χώρο

Οικονόμου Νικολάου Πάτσαλου

Ο σύγχρονος κόσμος του πληθωρισμού, της κατανάλωσης, του υλισμού και του ανθρώπινου ευδαιμονισμού πολλές φορές χαρακτηρίζεται από μία αδιαφορία και μία αποστροφή από κάθε τι το πνευματικό. Το υλιστικό πνεύμα πολλές φορές υπερνικά το πνευματικό και έτσι το μυστήριο της ζωής χάνει το πραγματικό της ενδιαφέρον. Μέσα, λοιπόν, σε αυτές τις προδιαγραφές ο άνθρωπος ζει στην Ανυπαρξία και η πορεία του προς την Ύπαρξη μπορεί να λάβει χώρα μόνον έπειτα από μία εξαιρετικά υπαρξιακή αφορμή. Μια τέτοια αφορμή αποτελεί και η γνωριμία του σύγχρονου ανθρώπου με μία όντως «Ύπαρξιακή» προσωπικότητα, η οποία πραγματικά υπήρξε, υπάρχει και θα υπάρχει με κριτήριο υπαρκτικό τον Θεάνθρωπο Χριστό. Ο ίδιος αισθανόταν ανύπαρκτος, ενώ διά του προσώπου του ήταν υπαρκτός ο Χριστός. Ένας απλός ποιμένας με «ακτινοβόλο πρόσωπο», μία «Βιβλική Μορφή» που συγκίνησε τον κουρασμένο άνθρωπο της σύγχρονης εποχής, είναι ο Άγιος Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλάς (1846-1920).

Έχουν γραφεί πάρα πολλές βιογραφίες σχετικά με τον άγιο, οι οποίες εξαντλούν τη ζωή, το έργο και την προσφορά αυτής της μοναδικής περίπτωσης. Έτσι, λίγο ή πολύ είναι γνωστός σε όλους για τη σπουδαιότητα του βίου του. Κατά τη δική μου ανάγνωση των όσων έχουν γραφεί, υπάρχει μία πτυχή της εποχής που έζησε ο άγιος, η οποία δεν αναδεικνύεται τόσο πολύ σε σχέση με το παράδειγμα του αγίου και είναι ιδιαίτερα σημαντική τόσο για την εποχή εκείνη όσο και για τη δική μας σήμερα. Μάλιστα, η πτυχή αυτή αναδεικνύει ακόμα περισσότερο τη σπουδαιότητά του ως Θεολόγου και Αγίου Πατέρα της Ανατολικής Εκκλησίας.

Πιο συγκεκριμένα, η εισήγησή μου θα ασχοληθεί με το θεολογικό υπόβαθρο της εποχής στην οποία φοιτά, ζει και θεολογεί ο άγιος Νεκτάριος, η οποία, όπως θα αναδείξουμε, προβάλλεται ως αντιθετική μέσα από το παράδειγμα του Αγίου Πενταπόλεως. Αφορμή για την εισήγησή μου έλαβα από την ανάγνωση του βιβλίου ενός λόγιου αγιορείτου μοναχού, που ασχολήθηκε με τη ζωή και το θεολογικό έργο του αγίου, του Θεόκλητου Διονυσιάτου με τίτλο: «Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός». Ο πατήρ Θεόκλητος σε ειδικό κεφάλαιο ασχολείται πρωτότυπα όχι, βεβαίως, εκτεταμένα, αλλά σημαντικά με το θεολογικό υπόβαθρο της εποχής κατά την οποία ο άγιος εκπόνησε τις θεολογικές του σπουδές.¹

Ο Άγιος Νεκτάριος, όπως πληροφορούμαστε από τον βίο του, έλαβε το μοναχικό ένδυμα στη Χίο και, ταυτόχρονα, συσχετιζόμενος με τον μητροπολίτη Χίου Γρηγόριο, τον «καλόκαρδο και άσκητικό άνθρωπο», αλλά και με τον μέγα ευεργέτη του, Γιάννη Χωρέμη, βοηθήθηκε να φύγει το 1877 για την πόλη των Αθηνών, ώστε να συμπληρώσει τις γυμνασιακές του σπουδές.²

¹ Το κεφάλαιο του βιβλίου αναγράφεται «Θεολογικές Σπουδές». Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχού, *Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός*, εκδ. Υπακοή, Αθήνα ³2001, σελ. 32-37

² Βλ. Σώτου Χονδρόπουλου, *Ο Άγιος τοῦ αἰῶνα μας, (Ο ΟΣΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΚΕΦΑΛΑΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ)*, εκδ. Καινούργια Γη, Αθήνα 1990, σελ. 50-53.

Αφού έλαβε απολυτήριο γυμνασίου, ύστερα από τρία χρόνια «*ό θεόσταλτος προστάτης του, ικανοποιημένος από την επίδοσή του, τόν έστειλε στην Αλεξάνδρεια νά γνωρίσει τόν φίλο του Πατριάρχη*», Σωφρόνιο, ο οποίος ακούγοντας για το αξιόλογο ήθος και την προκοπή του νεαρού ιεροδιακόνου τον στήριξε, για να παρακολουθήσει ανώτερες θεολογικές σπουδές στην Αθήνα. Επιπλέον, στην καλή του επίδοση και ευφυΐα όφειλε την υποτροφία, που κέρδισε σε διαγωνισμό της σχολικής κοσμητείας «*στό Παπαδάκειο Κληροδότημα*».³ Έτσι, ο νεαρός ιεροδιάκονος έχοντας μέσα του μία βαθιά οντολογική βίωση της ορθόδοξης πατερικής διδασκαλίας μετέβηκε «*μετά χαρᾶς μεγάλης*» και με έντονα ανησυχητικό πνεύμα στην Αθήνα, την πόλη που δίδαξε τα θεολογικά γράμματα και τη θύραθεν σοφία στους μεγάλους πατέρες, Μέγα Βασίλειο και Γρηγόριο τον Θεολόγο.

Στην Αθήνα για θεολογικές σπουδές ο ιεροδιάκονος Νεκτάριος Κεφαλάς έφθασε το 1882 και αποπεράτωσε τις σπουδές του μέσα σε μία τριετία (1882-1885). Αφού, λοιπόν, αποφοίτησε από το γυμνάσιο, το οποίο του καλλιέργησε τον νου και του έδωσε τη δυνατότητα να ανέβει σε υψηλότερα μορφωτικά και επιστημονικά επίπεδα γνώσεως και σοφίας, εισήλθε στο Πανεπιστήμιο, στη σχετικά νεοσύστατη Θεολογική Σχολή, η οποία, τελικά, δεν είμαι βέβαιος αν του έδωσε αντάξιες θεωρητικές γνώσεις της Παράδοσης που όντως βίωνε.⁴ Αποτελεί αδιαμφισβήτητη αλήθεια η θέση του πατρός Θεοκλήτου Διονυσιάτου πως «*μέσα στό έρεβος τῆς τουρκοκρατίας εἶχε διακοπεῖ ἡ Θεολογική παράδοση*».⁵ Η Θεολογική Σχολή Αθηνών ιδρυόμενη το 1837 με βασιλικό διάταγμα του Όθωνα εντάχθηκε στο κρατικό πανεπιστήμιο και ασχολείτο με τη Θεολογία ως μία αυτόνομη και ανεξάρτητη επιστήμη, που δεν σχετίζεται καθόλου με την Εκκλησία και την Πνευματικότητά της. Ακολουθείτο, δηλαδή, το μοντέλο των γερμανικών και προτεσταντικών πανεπιστημιακών θεολογικών σχολών.⁶

Αυτό το μοντέλο θεολογίας συνάντησε μπροστά του και ο φιλογράμματος ιεροδιάκονος Νεκτάριος. Ένα μοντέλο σχολαστικής και νοησιαρχικής θεολογίας, πράγμα που «*απαιτούσε*» η εποχή. Την ίδια εποχή το ίδιο μοντέλο των δυτικών προδιαγραφών ακολουθούσαν και οι άλλες ορθόδοξες χώρες με πρώτη τη Ρωσία, τη Σερβία και τη Ρουμανία με τη διαφορά ότι σ' αυτές τις χώρες οι θεολογικές σχολές είχαν μία σχέση υπαγωγής με την Εκκλησία. Γεγονός, που στον ελλαδικό χώρο δεν είχε γίνει άξιο προς μίμηση ούτε στην μεταγενέστερα ιδρυθείσα Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης το 1941-42.⁷ Αυτή η δυτικίζουσα μορφή θεολογίας επιβίωσε για πολλά χρόνια στην Ελλάδα θεωρούμενη μάλιστα ως Ορθόδοξη από μία μεγάλη πλειοψηφία θεολόγων. Ο άγιος Νεκτάριος, βέβαια, όπως θα αναδείξουμε, ποτέ δεν έζησε με τέτοιες θεολογικές ψευδαισθήσεις, αφού από πολύ μικρός είχε έντονα αναπτύξει ορθόδοξα κριτήρια και προϋποθέσεις «*τοῦ ὀρθοδόξως καί ἀπλανῶς θεολογεῖν*».

³ Βλ. ό.π.

⁴ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχού, *Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός*, ό.π, σελ. 34-37.

⁵ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχού, *Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός*, ό.π, σελ. 34.

⁶ Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1992, σελ. 303.

⁷ Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 306.

Στη Θεολογική Σχολή οι καθηγητές που δίδασκαν ήταν επηρεασμένοι από το Ευρωπαϊκό και δυτικό πνεύμα, λόγω των σπουδών τους σε προτεσταντικά και ρωμαιοκαθολικά πανεπιστήμια. Έτσι, ως απόγονοι του σχολαστικισμού και του ορθολογισμού προσπαθούσαν να παρουσιάσουν την Ορθόδοξη Θεολογία με θεωρίες «*θωμιστικές και λουθηρανικές*».⁸ Ο Άγιος Νεκτάριος μέσα σ' αυτό το πνεύμα διδάχθηκε μαθήματα Δογματικής και Χριστιανικής Ηθικής από τον καθηγητή Ζήκο Ρώση, Παλαιά Διαθήκη και Εβραϊκά από τον Παναγιώτη Παυλίδη, Καινή Διαθήκη από τον Νικόλαο Δαμαλά, Ποιμαντική, Πατρολογία και Χριστιανική Αρχαιολογία από τον Νικηφόρο Καλογερά, Εκκλησιαστική Ιστορία από τον Αναστάσιο Διομήδη Κυριακό, Απολογητική από τον Σπυρίδωνα Σούγκρα, Εκκλησιαστική Ρητορική Ομιλητική και Κατηχητική από τον Ιγνάτιο Μοσχάκη, Ιστορία Δογμάτων από τον Προκόπιο Οικονομίδη και Συμβολική από τον Ιωάννη Μεσσωλά.⁹ Σε γενικές γραμμές, από την ίδρυσή της η Σχολή και κατά τη διάρκεια ολόκληρου του 19^{ου} αιώνα, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη ακμή, αφού υπάρχει έλλειψη καθηγητών και μειωμένος αριθμός φοιτητών.¹⁰

Το κυρίως, όμως, θεολογικό πρόβλημα το οποίο σήμερα αναγνωρίζουμε ως τέτοιο και μπορούμε να το συσχετίσουμε με παραδείγματα αγίων Θεολόγων, όπως τον άγιο Νεκτάριο, ενυπάρχει στη διδασκαλία της εποχής, η οποία δεν βασίζεται στις Ορθόδοξες Πατερικές πηγές. Πολλά θέματα, που σήμερα θεωρούμε ορθοδόξως αυτονόητα και πατερικά, την εποχή εκείνη θεωρούνταν αδιανόητα με αποτέλεσμα να διδάσκεται μία θεολογία μόνο γνωσιολογική και καθόλου οντολογική. Ουσιαστικά, ο δυτικός τρόπος κατανόησης της Θεολογίας αρνείται την «*έκκλησιαστική όντολογία*».¹¹ Επικρατεί ένας έντονος σκληρός και «*στεῖρος ἀκαδημαϊσμός*», ο οποίος επιβάλλει από τη μια σωρεία παραπομπών σε ξένους ερευνητές και από την άλλη διαχωρίζει παντελώς τη γνώση από την πίστη και τη Θεολογία από την πνευματική ζωή του τόπου.¹²

Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το ασφυκτικό για εμάς σήμερα θεολογικό κλίμα δεν υπήρχαν περιθώρια ανάπτυξης μίας γνήσιας φιλοκαλικής παράδοσης. «*Έτσι ἡ μυστική Θεολογία τῶν ἁγίων Πατέρων, σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της, ἢ ἡγνοεῖτο ἢ ἐξετοπίζετο ὡς κάτι σκοτεινὸ καὶ ἀμάρτυρο, ἀφοῦ δὲν μποροῦσε νὰ θεμελιωθεῖ μὲ τὸν σχολαστικισμό καὶ τοὺς φιλοσοφικοὺς συλλογισμοὺς*».¹³ Έτσι, η δογματική διδασκαλία που διδάσκεται στα χρόνια φοίτησης του ιεροδιακόνου Νεκταρίου Κεφαλά ήταν καθηλωμένη σε μια «*ψυχρή διανοητική λειτουργία*» μιας λανθασμένης και αντιπατερικής μυστηριολογίας των «*ἑπτὰ*» μυστηρίων που τελούνται και αγιάζουν τους ανθρώπους με τις «*κτιστές ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*». Ο μοναχισμός δε

⁸ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχού, *Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός*, ό.π, σελ. 34-35.

⁹ Βλ. Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως, Ἡ πρώτη ἁγία μορφή τῶν καιρῶν μας, Ιστορική Βιογραφία βασισμένη σε αυθεντικές πηγές*, Αθήνα 2000, σελ. 64. Για το διδακτικό προσωπικό της εποχής φοίτησης του Αγίου Νεκταρίου στην ιστοσελίδα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών. Πρβλ. www.theol.uoa.gr

¹⁰ Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 310-311.

¹¹ Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 318.

¹² Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 314.

¹³ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχού, *Ο Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός*, ό.π, σελ. 35.

είχε ταυτιστεί με παρωχημένα ιστορικά φαινόμενα, ενώ η μυστική ζωή ταυτιζόταν με τον σκοτεινό δυτικό μυστικισμό. Ο λόγος περί ακτίστου για την εποχή εκείνη θεωρείται έως και αιρετική διδασκαλία, ταυτισμένη με τις μεσσαλιανικές φωτοφάνειες. Η καρδιακή προσευχή κατά τους Πατέρες της εκκλησίας θεωρείται βογομιλισμός, ενώ η θεολογία των δακρύων καταρρίπτεται ως είδος ψυχασθένειας.

Στο σημείο αυτό αξίζει κανείς να αντιπαραβάλει συγκεκριμένα παραδείγματα μέσα από έργα του Αγίου, τα οποία δεν ακολουθούν την πιο πάνω σχολαστική και δυτική σκέψη. Για παράδειγμα, στο έργο του «*Ποιμαντική*», το οποίο επιδιώκει να καλύψει βασικότερες ποιμαντικές ανάγκες της εποχής, μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την Ορθόδοξη ματιά ενός σύγχρονου Πατέρα της Εκκλησίας περί της Μυστηριολογίας. Ενώ η σχολαστική τάση της εποχής θεωρούσε τα μυστήρια απλές τελετές που μεταδίδουν την αόρατη χάρη¹⁴, ο Άγιος Νεκτάριος προέτασε στην εισαγωγή του την Εκκλησιολογική βάση περί μυστηρίων. Μπορεί να μην παραπέμπει στον Άγιο Νικόλαο Καβάσιλα, που στερεώνει ξεκάθαρα την Ορθόδοξη Εκκλησιολογική Μυστηριολογία με την χαρακτηριστική εκείνη ρύση «*ἡ ἐκκλησία σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις*», όμως, με τα λεγόμενά του ταυτίζει την Εκκλησία ως σώμα με τα σωτήρια μυστήρια που καθαρίζουν και αγιάζουν τα μέλη αυτού του σώματος¹⁵.

Βεβαίως, τα όσα διδάσκει ο Άγιος στα έργα του κατά τη γνώμη μου δεν έχουν σκοπό να ανατρέψουν τον έντονο σχολαστικισμό που επικρατεί, με την έννοια του ότι δεν γράφονται κατ'εξοχήν, για να απαντήσουν στο σχολαστικό δυτικό ρεύμα της εποχής. Συγχρόνως, όμως, ο άγιος ως γνήσιος και «*επόμενος*» των Αγίων Πατέρων αυτό το κάνει χωρίς να το επιδιώκει με συγκεκριμένους στόχους και σκοπούς. Ο πατερικός του λόγος αντηχεί σε εμάς σήμερα ως αντισχολαστικός, εάν τον συγκρίνουμε με το υπόλοιπο Θεολογικό κλίμα της εποχής. Αυτή η πιθανότητα κατά τη δική μου ανάγνωση γίνεται ακόμα πιο πιστευτή αν ληφθεί υπόψη ότι ο άγιος στα όσα αναφέρει περί μυστηρίων ακολουθεί «μορφολογικά» το πνεύμα της εποχής. Δηλαδή, αν διαβάσει κανείς το κεφάλαιο περί μυστηρίων, ίσως αναγνωρίσει μία φρασεολογία την οποία εμείς σήμερα αναγνωρίζουμε ως σχολαστική. Ταυτόχρονα, όμως, δίνεται ένα βαθιά ορθόδοξο πνεύμα στα λεγόμενα του αγίου, που ανατρέπει τον σχολαστικό τρόπο σκέψης.

Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με την αρίθμηση των μυστηρίων, γνωρίζουμε ότι ο περιορισμός τους σε έναν οποιονδήποτε αριθμό, με επικρατέστερο τον αριθμό επτά, είναι μία καθαρά σχολαστική θέση. Η ορθόδοξη θεολογία αντιμετωπίζει τα μυστήρια ως αμέτρητες «*διαιρέσεις χαρισμάτων*»¹⁶ μέσα στο Σώμα της Εκκλησίας, χωρίς καμία ανάγκη αρίθμησης. Ο άγιος Νεκτάριος, λοιπόν, και πάλι στην υποενότητα με τίτλο «*Περί τοῦ Ἀριθμοῦ τῶν θείων Μυστηρίων*»¹⁷ ξεκινούσε την ενότητα με καθαρά ορθόδοξη βάση. Γράφει συγκεκριμένα: «Ο

¹⁴ Βλ. Νίκου Α. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β, Έκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη*, Εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 466.

¹⁵ Βλ. Αγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικής*, εκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 57.

¹⁶ Βλ. Κορ. Α', 12, 4.

¹⁷ Βλ. Αγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικής*, ό.π, σελ. 58-60.

ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων, ὑπὸ τὴν γενικὴν τοῦ μυστηρίου ἔννοιαν, ἐστὶ πολὺς· διότι πάντα τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἔννοιαν γινόμενα ἐν τῇ ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου ἰδρυθείσῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν εἰσὶ μυστήρια Θεοῦ». Μάλιστα, με ἐκκλησιολογικὴ συνείδηση ὁ Ἅγιος προχωρᾷ ἀκόμα περισσότερο καὶ λέει πως ὅλα ὅσα τελούνται στο Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ «μυστικὸν χαρακτῆρα φέροντα καὶ θείας ἐνεργείας» μαρτυροῦνται ὡς μυστήρια. Βεβαίως, στὴ συνέχεια ὁ ἅγιος κάνει μνεία γιὰ ἐπτὰ μυστήρια, ὁμῶς με καθαρὰ ἀντισχολαστικὸ πνεῦμα, θέλοντας νὰ ξεκαθαρίσει πως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κάθε μυστηρίου εἶναι παντελῶς ξεχωριστό, διακριτό καὶ ἰδιαίτερο.¹⁸ Ἄλλη ἡ ἰδιαίτερη μυστικὴ ιδιότητα τοῦ Βαπτίσματος, ἄλλη τῆς Ευχαριστίας, ἄλλη τῆς Εξομολόγησης κ.τ.λ.

Παραμένοντας στὴν ἀνάδειξη τῆς Ορθόδοξης Πατερικῆς Διδασκαλίας τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ἡ ὁποία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ θεολογικὴ νοοτροπία τῆς ἐποχῆς, θὰ ἦταν ἰδιαίτερα χρήσιμη ἡ παραπομπή στὴν ἀντίληψη περὶ μοναχισμοῦ. Ἡ συμβολὴ καὶ ἡ γνήσια προσφορὰ τοῦ ἁγίου πρὸς τὴν Ἐκκλησία, ὡς ἀπόδειξη τῶν βαθιὰ ὀντολογικῶν καὶ χαρισματικῶν προϋποθέσεων τοῦ, φαίνεται στὴν ἐκ μέρους τοῦ ἀνάπτυξη τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ στὴν Αἴγινα. Βλέπετε, ολόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἁγίου εἶναι μία διάβαση. Συνεχῶς ζεὶ διαβαίνοντας ἀπὸ τὴν «πράξη» στὴ «θεωρία», ἀπὸ τὸ βίωμα καὶ τὸν ἀγῶνα στὸ πλησίασμα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ γνῶση στὴν ἐμπρακτὴ θεολογία. Γιὰ τὶς μοναστικὲς καὶ ἅγιες προϋποθέσεις τοῦ μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει κανεὶς στὴ πλούσια Ἐπιστολογραφία τοῦ.

Μία ἀντιπροσωπευτικὴ ἐπιστολή, που ἀξίζει νὰ διαβάσει κανεὶς, ὥστε νὰ ἀναγνωρίσει τὸν ἀπλανῆ βιωματικὸ Θεολόγο, που, ὄντως, παρήγαγε πρωτοτύπως Θεολογία με ἀγιοπνευματικὲς προδιαγραφές εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἁγίου «Πρὸς Εὐσεβίαν Μοναχήν».¹⁹ Σε κάποιο σημεῖο γράφει ὁ Ἅγιος: «Ἡ παρθένος ἡ τρωθεῖσα ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Κυρίου καταφρονεῖ μὲν ἡδυπαθείας καὶ πλούτου καὶ τῆς νομιζομένης ἐν τῷ κόσμῳ τρυφῆς, πατεῖ τὸν τυφόν καὶ τὴν δόξαν, ἀποκρούει τὰς ἐμπαθεῖς κολακείας τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς καὶ νικᾷ τὴν ἰσχὺν τοῦ κάλλους. Πάντα τὰ νομιζόμενα τοῖς περὶ τὸν βίον τοῦτον ἐπτοημένοις ἀγαθὰ αὕτη καταγελῶσα ἐν μόνον ἀγαθὸν ἄξιον ἡγεῖται ἀγάπης, τὸ ἄκρον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἐπιποθεῖ καὶ ἐπιζητεῖ· ὁ πόθος αὐτῆς εἶναι πόθος ἱερός, πόθος ἅγιος· ἐπιποθεῖ νὰ ζῆ ἐν Κυρίῳ καὶ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτοῦ [...]». Ἐνῶ σε ἕναν ἄλλο λόγο τοῦ «Περὶ Ἀγάπης Θεοῦ»²⁰ σημειώνει τὰ ἐξῆς: «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τὴν πάσαν ἀγάπην μεθ' ὑπερβολῆς ὑπερβαίνει. Οὐχ ἀπλῶς ἡμῶν προνοεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐρῶν, καὶ σφόδρα ἐρῶν ἔρωτά τινα ἀμήχανον, ἔρωτα ἀπαθῆ μὲν, θερμότατον δὲ καὶ ἐντονώτατον καὶ γνήσιον καὶ ἀκατάλυτον καὶ σβεσθῆναι μὴ δυνάμενον».

Τὰ ὅσα ἐνδεικτικὰ καταγράψω εἶναι μία ἀπλὴ καταγραφή τῆς «παθούσας» τὰ θεία καρδίας τοῦ ἁγίου, τὰ ὁποῖα ἐκφράζει ὡς ἄλλος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ἅγιος Νεκτάριος μέσα ἀπὸ τὸ δικό του παράδειγμα «ξεσκονίζει» γιὰ καλὰ κάθε σχολαστικίζουσα τάση ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία περιορίζει τὴ θεογνωσία στὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο. Ὁ ἅγιος

¹⁸ Βλ. Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σελ. 61.

¹⁹ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχοῦ, *Ἀθωνικὰ Ἄνθη*, τόμος Στ', ἐκδ. Σπηλιώτη, σελ. 184-189.

²⁰ Βλ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου Μοναχοῦ, *Ἀθωνικὰ Ἄνθη*, τόμος Ι', ἐκδ. Σπηλιώτη, σελ.225-230.

δεν σκέφτεται μόνο διανοητικά, αλλά κυρίως εμπειρικά. Προτεραιότητα των όσων καταγράφει είναι οι καρποί των μυστικών και θείων εμπειριών του. Οι μυστικές συχνότητες του αγίου αποτελούν μεγάλη πρωτοτυπία για την εποχή του, όπου η μυστική Θεολογία και ο μοναχισμός, γενικότερα, είναι άγνωστες πτυχές του ορθόδοξου βίου. Αυτές είναι οι προϋποθέσεις του αγίου, οι οποίες, χωρίς να το επιδιώκει ο ίδιος, είναι απομακρυσμένες από τον Σχολαστικισμό.

Ο Άγιος κινείται μέσα στο ίδιο πνεύμα και σε άλλα έργα του, όπως στο σπουδαιότατο και διαχρονικό για κάθε εποχή έργο του: «*Τὸ Γνώθι Σαυτὸν*». Σε πολλές ενότητες του έργου αυτού ο αναγνώστης και πάλι αναγνωρίζει τον επιδέξιο πατερικό Θεολόγο, ο οποίος αντιμετωπίζει με συμπόρευση την πίστη και τη γνώση, τον νου και την καρδιά, τη διανόηση και την εμπειρία, τη γνωσιολογία με την οντολογία.²¹ Η πίστη, ως πρωτογενής αιτία, οδηγεί στην πραγματική γνώση του Θεού, πράγμα που η ανθρώπινη λογική δεν μπορεί να επιτύχει από μόνη της. Η αγιοπνευματική ζωή τίθεται ως προϋπόθεση που ζωογονεί την πίστη και οδηγεί στην «*ἀλήθεια τῶν πραγμάτων*», ενώ η ανθρώπινη νόηση αυτονομημένη δεν μπορεί να γευθεί τις θείες ενέργειες του Θεού. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός κατά τον Άγιο Πενταπόλεως «*δὲν εἶναι σύστημα φιλοσοφικόν, οὐδὲ ἐδρεύει μόνον ἐπὶ τοῦ γνωστικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ βουλητικοῦ καὶ τοῦ συναισθητικοῦ· διότι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν μόρφωσιν ἀπλῶς τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας [...]*»²².

Ανατρέχοντας κανείς στο ιστορικό θεολογικό παρελθόν, όλα όσα εμείς περιγράφουμε, τα οποία χαρακτηρίζουν τη θεολογία του 19^{ου} αιώνα, μπορεί να διαπιστώσει πως δεν αποτελούν απόλυτα μία πρωτοφανή λανθασμένη θεολογική τάση. Μία ανασκόπηση στην εποχή του αγίου Συμεώνος του Νέου Θεολόγου (11^{ος} αιώνας) μας φέρει αντιμέτωπους με τις ίδιες θεολογικές προκλήσεις. Ο άγιος Συμεών δεν ήταν τυχαίο που για την εποχή του θεωρείτο ως ένας πλάνος ονειροπόλος, που η διδασκαλία του είναι ακατανόητη προς τους συγχρόνους του.²³ Η διδασκαλία του για την εποχή εκείνη, όπως και σε μεταγενέστερους σύγχρονους χρόνους, δεν κατανοήθηκε, αλλά παρερμηνεύτηκε ως ένας «*νοσηρός μυστικισμός*».²⁴ Κι αυτό, γιατί και πάλι επιβίωνε ένας έντονος σχολαστικισμός, τον οποίο ο Άγιος Συμεών επιχείρησε να ανατρέψει με τη διδασκαλία του.

Ο σχολαστικισμός της Δύσης, λοιπόν, τόσο στο μακρινό όσο και στο πρόσφατο παρελθόν επηρέασε τα θεολογικά δρώμενα. Η σχολαστική και νοσηριακή θεολογία της εποχής του αγίου Νεκταρίου δεν είχε σβήσει μέσα στα όρια του 19^{ου} αιώνα, αλλά είχε επιβιώσει μέχρι και στο σύγχρονο παρελθόν. Σύμφωνα με τον κορυφαίο Θεολόγο του 20^{ου} αιώνα, πατέρα Γεώργιο

²¹ Βλ. Αγίου Νεκταρίου Κεφαλά, *Τὸ Γνώθι Σαυτὸν ἤτοι Μελέται Θρησκευτικαὶ καὶ Ηθικαί*, Αθήνα, σελ.19-20, 26-27, σελ. 32, σελ. 36.

²² Βλ. Αγίου Νεκταρίου Κεφαλά, *Τὸ Γνώθι Σαυτὸν ἤτοι Μελέται Θρησκευτικαὶ καὶ Ηθικαί*, ό.π, σελ. 138-139.

²³ Βλ. Ιεροδ. Νικολάου Πάτσαλου, *Η Μυστηριολογία στο έργο του Συμεών του Νέου Θεολόγου μέσα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία της*, Μεταπτυχιακή Εργασία υποβληθείσα στο Α.Π.Θ, σελ. 17.

²⁴ Δημήτριου Μπαλάνου, *Οι Βυζαντινοί Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς από του 800 μέχρι του 1453*, Αθήνα 1951, σελ. 87.

Φλορόφσκυ «η θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου των Αθηνών ακολούθησε τη δυτική κατεύθυνση. Τα θεμελιώδη εγχειρίδια θεολογίας σε ελληνική γλώσσα ήταν γραμμένα σε αυτό το πνεύμα» με παράδειγμα τον κ. Ζήκο Ρώσση, ο οποίος διετέλεσε καθηγητής του αγίου Νεκταρίου, αλλά και μεταγενέστερους καθηγητές, όπως τον Χρήστο Ανδρούτσο, Κωνσταντίνο Δυοβουνιώτη, και τον πιο πρόσφατο κ. Παναγιώτη Τρεμπέλα.²⁵ Το σκηνικό είχε αρχίσει να διαφοροποιείται στον ελλαδικό χώρο το 1950 και μετά, όταν ξεκινούσε μία πολύ γόνιμη ενασχόληση με τη θεολογία του 14^{ου} αιώνα, τη Θεολογία του Ησυχασμού και κατ' επέκταση με τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά. Με κέντρο τη Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης και τον καθηγητή Παναγιώτη Χρήστου δόθηκε το έναυσμα συγγραφής πολλών επιστημονικών συγγραμμάτων και διατριβών γύρω από τη Θεολογία του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά με αποκορύφωμα το έργο του πατρός Ιωάννου Ρωμανίδη «*Το προπατορικό αμάρτημα*», το οποίο αποδομεί πλήρως τον Σχολαστικισμό της σύγχρονης Ελληνικής Θεολογίας.²⁶

Παρ' όλο λοιπόν που οι θεολογικές σχολές του 19^{ου} αιώνα κατάρτιζαν καθαρά «*ακαδημαϊκούς θεολόγους*» ενός «*επιστημονισμού*», που αγνοούσε την «*Έπιστήμη τῶν Ἐπιστημῶν*» των αγίων Πατέρων²⁷, εντούτοις, το παράδειγμα του αγίου Νεκταρίου ως Θεολόγου, και Συγγραφέα σκιαγραφεί έναν εντελώς διαφορετικό θεολογικό κόσμο και μία εντελώς αντίθετη νοοτροπία από το θεολογικό κατεστημένο της εποχής. Ο μόλις πρόσφατα αγιοκαταταχθείς όσιος Δανιήλ Κατουνακιώτης (1844-1929) αναφερόμενος το 1918 στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, αναφέρει ότι ένας εκπρόσωπος του γνήσιου Ορθόδοξου πνεύματος και της γνήσιας χριστιανικής μαρτυρίας είναι ο άγιος Νεκτάριος εφάμιλλος «*τοῖς παλαιοῖς ἀγίοις Πατράσιν*»²⁸. Χαρακτηριστικό, δε, παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι πολλές ιερές μονές του Αγίου Όρους, αναγνωρίζοντας την πατερική αυθεντία του συγγραφικού έργου του ιεράρχη Νεκταρίου, προμηθεύονται έργα του για τις βιβλιοθήκες των Μονών τους²⁹.

Το συγγραφικό έργο του Αγίου, ως «*θησαυρός άδαπάνητος*» για την εποχή στην οποία αναφέρεται, αποτελεί όντως μία καλή μεταρρύθμιση προς τα Ορθόδοξα γράμματα και τους Ορθόδοξους τρόπους ζωής. Στον αντίποδα του σχολαστικισμού, που διαδίδεται τον 19^ο αιώνα, τα γραπτά του αγίου εκπέμπουν την αύρα των ασκητικών έργων, των ασκητικών καμάτων της μυστικής φιλοκαλικής ζωής, κατά την οποία «*ἄπαυστος ὁ θεῖος πόθος ἐγγίνεται θεϊκῶ ἔρωτι πτερουμένοις*». Το συγγραφικό του έργο, πολυδιάστατο και αξιοθαύμαστο, καλύπτει πολλές θεολογικές παραμέτρους (Ποιμαντική, Δογματική, Κατηχητική, κ.ά.), που αξίζει να εργαστεί κανείς μόνο με αυτά, μεθοδολογικά και επιστημονικά. Τα όσα γράφει ο άγιος για τα διάφορα θέματα δεν αποτελούν μόνο καρπό έρευνας και μελέτης, αλλά καρπό γνήσιας Θεολογικής

²⁵ Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 320.

²⁶ Βλ. Χρυσόστομου Σταμούλη, *Η Γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008, σελ. 55-56. Πρβλ. Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία Και Δύση Στη Νεώτερη Ελλάδα*, ό.π, σελ. 321.

²⁷ Βλ. πατρός Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, «*Εϊδική Είσαγωγή*», στο *έγχειρίδιον Άλληλογραφίας π. Ι. Σ. Ρωμανίδου & καθ. Π. Ν. Τρεμπέλα*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2009, σελ. 41.

²⁸ Βλ. Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως*, ό.π, σελ. 192 και 224.

²⁹ Βλ. Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως*, ό.π, σελ. 219 και 233.

εμπειρίας. Στο πρόσωπο του αγίου Νεκταρίου βρίσκουμε πλήρη εναρμόνιση της Χαρισματικής και Ακαδημαϊκής Θεολογίας πράγμα που αναζητά εναγωνία ο σύγχρονος κόσμος.

Η Θεολογική διδασκαλία, λοιπόν, του Αγίου Νεκταρίου μέσα από το πρίσμα των θεολογικών ζυμώσεων του 19^{ου} αιώνα στον Ελλαδικό χώρο, αναδεικνύει έναν δόκιμο εργάτη της Ορθόδοξης Θεολογίας. Ο Σηλυβριανός Άγιος κατά τον Παναγιώτατο Οικουμενικό Πατριάρχη του γένους μας κ.κ. Βαρθολομαίο *«κατέλιπεν ώσαύτως τῇ Ἐκκλησίᾳ πολύτιμον καὶ πολύτομον θεολογικὸν συγγραφικὸν ἔργον, ἐξυμνήσας ἰδιαζόντως τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θεῖον ἔρωτα... τὴν ὁποῖαν (ἀγάπην) ἐμπειρικῶς καὶ βιωματικῶς περιγράφει ὡς ἄριστα καὶ σκιαγραφεῖ διὰ παραθέσεως καὶ σχετικῶν ἀναφορῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας»*.³⁰ Με αυτό το εκκλησιαστικό φρόνημα ο Άγιος θα ασχοληθεί με ακόμα πιο δύσκολες δογματικές προκλήσεις της εποχής του, όπως ήταν τα ζητήματα της Ένωσης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, και την πρόταση των Παλαιοκαθολικών περί ένωσης με την Ορθόδοξη Εκκλησία. Το άξιο, πάντως, θαυμασμού, το οποίο και πάλι αγγίζει τη σημερινή πραγματικότητα, αποτελεί την εκ μέρους του Αγίου αναγνώριση του σπουδαίου συντονιστικού και πρωταρχικού ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σε τέτοια Εκκλησιολογικά Ζητήματα, που απασχολούν πάντοτε την Εκκλησία³¹. Μέσα, λοιπόν, από μια βιωματική «Νεκτάρειον» Εκκλησιολογία λαμβάνουμε Ορθόδοξο Θεολογικό παράδειγμα για αντιμετώπιση του σημερινού «Σχολαστικισμού» που σκορπίζει διαιρέσεις παρά Ενότητα.

³⁰ Βλ. Μητροπολίτου Σηλυβρίας κ. Μαξίμου, *«Άγιος Νεκτάριος: Ἡ ἀγιασμένη καὶ ἀγαπῶσα ρωμέϊκη καρδιά»*, στο [http:// fanarion.blogspot.com](http://fanarion.blogspot.com).

³¹ Βλ. ό.π.